

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Микола ДУБІНКА (Кіровоград)

У статті автор розкриває сутність дидактики, виокремлює складові даної галузі наукових педагогічних знань, характеризує основні дидактичні категорії

В статье автор раскрывает сущность дидактики, выделяет составляющие данной отрасли научных педагогических знаний, характеризует основные дидактические категории

Ключові слова: дидактика, навчання, освіта, категорії, викладання, учіння, закони, закономірності, принципи, правила, методи, прийоми, засоби, форми, функції навчання.

Педагогічна наука вивчає навчання і виховання в їхній єдності й цілісності як «особливу, соціально та особистісно детерміновану, цілеспрямовану діяльність щодо передавання молодому поколінню соціокультурного досвіду з метою його підготовки до активної і творчої діяльності в суспільстві» [4, с. 115]. Сучасні умови розвитку

вітчизняної педагогічної практики, філософські та психологічні основи педагогічної науки, а також соціальні вимоги до національної системи освіти свідчать про те, що сучасне розуміння дидактики вимагає суттєвого уточнення.

Ми погоджуємося з позицією В.В. Ягупова, який стверджує, що це спричинено, по-перше, формуванням і розвитком національної системи освіти на основі гуманістичної філософії та парадигми освіти. Така освіта має особистісно орієнтований, педоцентричний характер, тобто основною дійовою постаттю навчального процесу стає не педагог, а предметом впливу дидактичного процесу – не сукупність певних знань, навичок і вмінь (далі – ЗУН), а

особистість студента, формування її духовності та активної життєвої настанови.

По-друге, обсяг знань, необхідних сучасному спеціалістові, швидко зростає. Сьогодні робити акцент на опануванні студентами тільки певної сукупності знань, навичок і вмінь не можна і недопустимо. Формування суб'єкт-суб'єктних взаємин між студентами і викладачем, між самими студентами, та активна їхня співпраця є надійним гарантом впровадження гуманістичної парадигми освіти у навчальний процес та фундаментом її життєздатності.

По-третє, кожному студентові як суб'єктові учіння необхідно прищепити, першою чергою, вміння самостійно поповнювати свої знання, набувати й систематично вдосконалювати практичні навички та вміння самостійної навчально-пізнавальної діяльності, формувати методику орієнтації в сучасній науковій інформації. Це означає, що дидактика має бути спрямована до особистості студента, на забезпечення його суб'єктності в навчальному процесі. Процес навчання необхідно організувати так, щоб студент дійсно був суб'єктом учіння, вмів самостійно вчитися, сформував ефективну методику самоосвіти. При цьому гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає приділення головної уваги ціннісно-мотиваційному стрижневі особистості, котрий визначає її спрямованість, зокрема професійну.

По-четверте, навчально-пізнавальна діяльність студентів має свої, притаманні тільки їй, психологічні та фізіологічні закономірності. Напевно, сучасна дидактика повинна враховувати й ці закономірності. В руслі, наприклад, ціннісного навчання виникає запитання: «Як, у який спосіб навчати – стереотипізацією чи рефлексією, конструктивним діалогом?» [8]. Щоб розв'язати ці нагальні проблеми, необхідно чітко розуміти, на яких засадах має бути побудована та чи інша наукова галузь. Розгляду цих основ і присвячена стаття, що визначає її актуальність.

У загальному розумінні, дидактика (грец. *didaktiko* – повчальний) – означає «той, хто навчає, має відношення до навчання». Це галузь педагогіки, спрямована на вивчення і розкриття теоретичних основ організації процесу навчання (закономірностей, принципів, методів, форм навчання), а також на пошук і розроблення нових принципів, стратегій, методик, технологій і систем навчання [3, с. 115]. Цю галузь педагогічних знань ще визначають як теорію освіти і навчання. В цьому випадку освіта є результатом навчання, а навчання – шлях освіти чи спосіб досягнення результату. Важливим є те, що дидактика – це галузь науки педагогіки, тому можна говорити

про її об'єкт, предмет, цілі, завдання, методологію і методи дослідження [4, с. 115].

Метою статті є розкриття сутності дидактики, виокремлення складових даної галузі наукових педагогічних знань та характеристика її категоріального апарату.

У різні періоди розвитку людства із зміною суспільних потреб виникали різні системи навчання, одні дидактичні ідеї змінювались іншими. Тому, щоб осягнути багатогранність сучасної дидактики, варто згадати першооснови становлення як науки.

Взагалі сучасна дидактика – найусталеніший розділ у педагогіці; вона виокремилася в самостійну наукову галузь із системи філософських знань на початку XVII століття завдяки англійському філософу Френсісу Бекону (1561-1626). А перші паростки дидактики з'явилися в надрах народної педагогіки, адже діяльність людей тісно пов'язана з пізнанням навколишнього світу, оволодінням попередніми надбаннями старших поколінь. Без цього пізнання рух людини вперед у соціальному розвитку був би неможливий.

У науково-педагогічній літературі є різні тлумачення походження терміну «дидактика». Вважається, що вперше його використали у 1613 р. німецькі педагоги Кристоф Хельвіг і Йохим Юнг. З інших позицій термін дидактика запровадив у науковий обіг німецький педагог Вольфганг Ратке (1571-1635), який так назвав наукову дисципліну, що досліджує теоретичні засади навчання (праця «Короткий звіт з дидактики або мистецтво навчання Ратихія»). Але одностайним є твердження щодо широкого вжитку в педагогіці поняття «дидактика» – це зробив чеський педагог Ян Амос Коменський (1592-1670) у праці «Велика дидактика» (1632; 1657), де виклав основні принципи навчання і форми його організації, розкривши неподільність навчання і виховання. Навіть самою назвою книги він дає нам, нащадкам, певний освітній орієнтир: «Велика дидактика або та, що містить універсальну теорію вчити всіх усьому ... вчити стисло, приємно і ґрунтовно». Закономірно, що ця праця ввійшла в історію як видатне досягнення світової педагогіки і зберігає наукове значення до цього часу.

Безумовно, дидактика змінювалась і змінюється, крокуючи в ногу з часом, убирає в себе світові наукові досягнення. Проте структура її залишається класичною, а власне дидактичні знання допомагають знайти відповідь на найважливіші питання будь-якої системи освіти: кого вчити, як вчити, де вчити, для чого вчити, чого вчити. Питання: «з якою метою?», «чому навчати?» визначає зміст

освіти, а питання «як навчати?» – розглядає процес і методи навчання.

Дидактика як наука описує існуючі системи навчання, досліджує навчальний процес з метою його вдосконалення, розвиває нові ідеї, впливає на педагогічний процес. Отже, це – теоретична і нормативно-прикладна наука. Теоретична частина – вивчення реального стану педагогічного процесу, установлення фактів, зв'язків, закономірностей, прогнозує наслідки навчальної діяльності, моделює експеримент. Але це «мертвий капітал». Нормативно-прикладна – висновки і рекомендації, що визначають зміст, вибір методів навчання, сприяють організації керівництва навчальною діяльністю студентів тощо.

Будучи частиною педагогіки як навчальної дисципліни, її розділом, дидактика є окремою галуззю педагогічної науки. Вона має свій об'єкт та предмет дослідження. При цьому ми поділяємо думку В.І. Бондаря про те, що дидактика не лише відображає практику навчання, науково її обґрунтовує, а й конструює нові проекти педагогічної діяльності, то необхідно визначити зміст цих двох пов'язаних між собою понять: «об'єкт науки» й «предмет її вивчення, дослідження».

З філософсько-методологічної сторони об'єкт – це частина дійсності, на яку спрямована діяльність дослідника, а предмет – це опосередкована ланка між суб'єктом і об'єктом дослідження, якою відображається спосіб бачення об'єкта дослідником з позиції репрезентованої ним науки. Іншими словами, об'єкт – це реальність, що вивчається, а предмет – те, що цікавить дослідника в досліджуваному об'єкті з урахуванням його професійної компетентності: дидактичної, методичної, психологічної, економічної тощо. Об'єкт може бути загальним для різних досліджень, а предмет і мета його вивчення – особистісно ціннісними, специфічними. Розрізнення об'єкта й предмета важливе для науки і практики. Воно дає змогу правильно організувати як дослідження, здійснюване на міжнауковій основі, так і практику навчання [1, с. 15].

Розрізнення об'єкта і предмета дидактики дає змогу правильно обґрунтувати її фундаментальні проблеми, оптимально організувати практику навчання в різних освітньо-виховних системах. Ми погоджуємося з позицією В.І. Бондаря [1], що для визначення предмета дидактики необхідно врахувати функції, дані аналізу її об'єкта й пізнавальних засобів, якими вона послуговується. При цьому незаперечним є факт, що умови ці весь час змінюються, як і об'єкт дослідження – навчання. Отже, об'єктом дидактики вищої

школи є навчання як особливий вид діяльності, спрямований на передавання студентам соціального досвіду [4, с. 115]; є педагогічні явища і факти навчального процесу в їх конкретно-історичному розвитку: взаємодії з вихованням. Кінцева мета – створення ефективної, науково обґрунтованої системи навчання. Ми згодні з В.В. Ягуповим, що об'єктом загальної дидактики як педагогічної науки є навчання у всьому його обсязі.

Тепер з'ясуємо сутність поняття «предмет» дидактики. Зазвичай, предметом вважають сферу уваги вчених до певної галузі знань, тобто те, чим певна наука займається, які питання вивчає. Визначення його – це складна методологічна проблема. Виникають певні труднощі під час визначення предмета загальної дидактики. Ключ розв'язання проблеми – в теорії пізнання, зокрема тези про єдність теорії та практики, а також в дотриманні важливих методологічних умов, що роблять будь-яке дослідження системним: виокремлення проблеми цілісності об'єкта, дослідження його зв'язків, виокремлення з-поміж них системотвірних, з'ясування структурних характеристик об'єкта [8].

У педагогіці є кілька підходів до визначення предмета дидактики – це: 1) навчання як засіб освіти та виховання; 2) закономірності та принципи навчання, його цілі, наукові підвалини його змісту; 3) взаємодія викладання й учіння в їх єдності; 4) не тільки власне процес викладання й учіння, але й умови, необхідні для його здійснення (зміст, організація, засоби тощо), а також різні порівняно стійкі результати виконання цих умов.

Польський учений-дидакт Ч. Купісевич визначає предмет дослідження загальної дидактики як процес викладання й учіння разом із факторами, що його породжують, умовами, в яких він здійснюється, а також результати, до яких він призводить. До навчальної діяльності він відносить також і самоосвіту.

Предметом дидактики є система відношень: 1) суб'єкт викладання – суб'єкт учіння; 2) суб'єкт учіння – навчальний матеріал; 3) взаємовідношення між суб'єктами учіння; 4) основні закономірності між усіма компонентами навчального процесу [8].

На основі аналізу науково-педагогічних джерел можна стверджувати, що розкриття сутності предмета дидактики – процес нескінченний, як нескінченний сам її розвиток. У цілому, предметом дидактики є зміст, закономірності, принципи, форми, методи, засоби, умови, критерії навчання, взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, взаємозв'язок процесів викладання й учіння [4, с. 115]. Але слід пам'ятати, що предмет науки відповідає на

запитання, не що вона вивчає, а з яких теоретичних позицій та чи інша реальність людської діяльності досліджується. Тому, за переконанням В.І. Бондаря, предмет дидактики – це дослідницьке ядро, сукупність ідей, що виокремлюються з педагогічної реальності, теоретично узагальнюються, систематизуються й є основою дидактичної діяльності педагогів [1, с. 10-11].

Здійснюючи аналіз науково-педагогічної літератури з окресленої проблеми можна зробити висновок, що в процесі суспільного розвитку навчання перетворилося на окремий, специфічний вид суспільної діяльності – володіння соціальним досвідом. І дидактика поступово ставала теоретичною дисципліною. Від пізнання явищ до пізнання сутності – такий шлях перетворення дидактики з емпіричної в теоретичну дисципліну. Завдяки підвищенню теоретичного рівня дидактика стала ефективніше впливати на практику, поступово відмовляючись від розв'язання суто прикладних питань, передаючи їх окремим методикам. Ми підтримуємо позицію В.І. Бондаря, що у центрі її уваги починають зосереджуватися питання сутності навчання, системи відношень, що виникають у процесі навчання: «педагог – студент», «студент – навчальний матеріал», «студент – студент».

Ми погоджуємося з М.М. Фіцулою, що навчання в сфері дидактики виступає у двох аспектах: як предмет наукового вивчення та як об'єкт конструювання [7, с. 77]. При цьому метою вивчення є вдосконалення практики, а метою конструювання – розроблення теоретичних проблем, спрямованих на створення інноваційних дидактичних систем, здатних забезпечити розвиток і самореалізацію особистості, її життєтворчість [1, с. 16].

Метою дидактики вищої школи є розробка та обґрунтування змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання, які визначають ефективність взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, спрямованої на формування фахівця-професіонала, здатного швидко адаптуватися до життя суспільства й реалізувати свій творчий потенціал [4, с. 115].

Необхідно окреслити проблеми, які в загальному розв'язує дидактика: визначає мету і завдання процесу навчання; розглядає загальні закономірності і дидактичні принципи на яких ґрунтується процес навчання; визначає зміст освіти у ВНЗ (чому навчати?); розробляє методи навчання (як учити?); розглядає організаційні форми навчального процесу; способи перевірки і оцінки ЗУН студентів. Звідси, перед дидактикою постають такі актуальні завдання: 1) розробка змісту загальної і професійної освіти у різних типах вищих навчальних закладів з урахуванням

особливостей соціально-економічного розвитку України; 2) удосконалення змісту підготовки фахівців різних профілів (визначення оптимальних шляхів, вибір методів, форм, технологій навчання); 3) дослідження особливостей навчання обдарованої студентської молоді; 4) обґрунтування наукових засад подальшого розвитку та підвищення пізнавальної самостійності та активності студентів у навчальному процесі; 5) поглиблення досліджень, спрямованих на інтенсифікацію навчального процесу; 6) обґрунтування шляхів інтеграції навчальних дисциплін; 7) конструювання (модернізація) освітніх технологій; 8) побудова змісту і процесу навчання на основі гуманізації; 9) побудова змісту освіти на основі національної культури (мови, історії, літератури та ін.); 10) пошуки нових ефективних форм організації навчання на засадах демократизму і гуманізму [3, с. 117-118].

Узагальнивши ці важливі позиції, на розв'язання яких спрямована дидактика, ми погоджуємося з М.М. Фіцулою, що найважливішими завданнями дидактики вищої школи є:

- розкриття педагогічних закономірностей, що діють у межах освіти і навчання, і використання їх з метою вдосконалення навчального процесу у вищій школі;

- розроблення теорії вищої освіти;

- конструювання (модернізація) освітніх технологій;

- удосконалення змісту підготовки фахівців різних профілів (визначення оптимальних шляхів, вибір методів, форм, технологій навчання) [7, с. 78].

Методи дослідження, якими послуговується дидактика вищої школи, поділяють на теоретичні й емпіричні. Теоретичні методи дають змогу теоретично обґрунтувати й осмислити факти, а емпіричні – їх здобути.

Серед наявних функцій дидактики різні вчені виокремлюють такі: пояснювальна; перетворююча; нормативно-прикладна (О.Я.Савченко); статистична, теоретико-пізнавальна, службова чи нормативна (В.І. Бондар). Нам імпонує підхід А. Кожухова, О.В. Коржуєва та В.О. Попкова, які визначають науково-теоретичну та конструктивно-технологічну функції. Науково-теоретична функція полягає у вивченні, систематизації та узагальненні педагогічного досвіду, його науковому обґрунтуванні, поясненні на основі відкритих психологією закономірностей і механізмів пізнавального, психомоторного розвитку особистості. Конструктивно-технологічна функція дидактики спрямована на

розробку змісту, ефективних методів, прийомів і засобів навчання, конструювання навчальних технологій. Вона допомагає з'ясувати, як, відповідно до об'єктивних закономірностей навчального розвитку студентів, організувати навчальний процес для забезпечення його максимальної ефективності; які форми, методи і засоби є оптимальними в конкретних ситуаціях; якими принципами і правилами слід керуватися викладачу та ін.

Важливим є питання виокремлення джерел розвитку сучасної дидактики вищої школи. До них належать: загальнофілософські положення і категорії, що уможливають через призму філософського знання розглядати проблему; педагогічні ідеї вчених-педагогів, філософів, істориків минулого; знання, здобуті дослідниками в галузі педагогіки; спеціальні наукові теорії (теорії змісту освіти, методів навчання); загальнонаукова методологія (теорія вчення про науковий метод пізнання).

Сучасна дидактика вищої школи спрямована на забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців. Цьому мають сприяти такі методологічні підходи:

- особистісний, який полягає у визнанні особистості як продукту соціального розвитку, носія культури, інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу. Він передбачає опору на природний процес саморозвитку, самореалізацію, самоствердження, створення для цього відповідних умов;

- діяльнісний, спрямований на організацію діяльності суб'єкта, яка б забезпечувала його активність у пізнанні, праці, спілкуванні, саморозвитку;

- системний, який орієнтує на визначення навчання як цілеспрямовану творчу діяльність його суб'єктів, мета, завдання, зміст, форми і методи якої взаємопов'язані;

- гуманістичний, який передбачає духовно-особистісну спрямованість кожного навчального предмета, формування стосунків між студентами, викладачами й студентами на основі поваги, довіри, чуйності, доброзичливості, уваги, співчуття, віри у можливості людини;

- ресурсний, що зосереджений на питаннях організації навчання, орієнтованого на виявлення і розвиток потенційних можливостей кожного студента;

- синергетичний (грец. synergos – той, що діє разом), який полягає в здійсненні самореалізації і саморозвитку особистості на основі постійної взаємодії із навколишнім середовищем, яке сприяє формуванню нових якостей особистості;

- аксіологічний (грец. axia – цінність), який забезпечує вивчення явищ з метою виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини,

розв'язувати завдання гуманізації суспільства, в якому людина є найвищою цінністю;

- компетентнісний (лат. competentis – належний, відповідний), що передбачає аксіологічні, мотиваційні, рефлексивні, когнітивні, операційно-технологічні та інші результати навчання, які відображають розширення не тільки знань, умінь і навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності [2].

Важливим є також визначення категоріального апарату дидактики вищої школи. Категорія (від грец. kategoria – висловлення, ствердження, загальна ознака) – загальні, фундаментальні поняття, що відображають найістотніші сторони, властивості, закономірні зв'язки й відносини реальної дійсності та пізнання [6, с. 104]; розряд, група предметів, явищ, які об'єднані спільністю певних ознак.

Дидактика оперує такими філософськими категоріями, як закон та закономірність. Водночас, як теорія освіти і навчання вона має свої специфічні поняття (категорії): навчання, освіта, викладання, учіння, знання, вміння, навички, принципи, правила навчання, методи, прийоми й засоби навчання, форми організації навчання, функції навчання.

Закони – це «стійкі внутрішні зв'язки, що відображають функціонування і розвиток процесу навчання» [4, с. 116]; «необхідний, істотний, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу...» [6, с. 79]. В.В. Ягупов виділяє такі закони навчання: 1) закон зумовленості навчання характером діяльності студентів, який з'ясовує співвідношення між педагогічним керуванням і розвитком особистої активності студентів як суб'єктів учіння; між способами організації дидактичного процесу та його результатами, тобто власне характер навчально-пізнавальної діяльності студентів має формувати зміст навчання та визначати основні напрямки їх професійного становлення й удосконалення; 2) закон цілісності та єдності дидактичного процесу виявляє співвідношення частин і цілого в дидактичному процесі, необхідність гармонійного поєднання всіх його компонентів; 3) закон єдності та взаємозв'язку теорії й практики навчання розкриває співвідношення між змістом і методами навчання та майбутньою діяльністю студентів, залежністю дидактики від сучасної практики.

Закономірності навчання – це об'єктивні, істотні і стійкі зв'язки між компонентами процесу навчання, що проявляються як тенденція [4, с. 116]. Зовнішні закономірності характеризують залежність навчання від суспільних процесів і умов (соціально-економічних, політичних тощо).

До внутрішніх закономірностей відносять: взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості (навчання студентів до професійної діяльності відбувається на засадах гуманізму з урахуванням формування позитивних якостей, індивідуального підходу до кожного студента на основі його інтересів, зацікавленості в отриманні знань, розвитку творчих здібностей); єдність процесів викладання й учіння (свідчить про спільну діяльність викладача і студента, під час якої розвивається не тільки студент, а й удосконалює свої професійні навички викладач); взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі (методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень тощо); цілеспрямованість взаємодії викладача і студента (цілі навчання, які ставить викладач, повинні бути зрозумілими та особисто-необхідними, усвідомленими студентом) та інші [4, с. 116-117].

Закони й закономірності навчання не містять конкретних рекомендацій. Вони є теоретичною основою для розроблення принципів і способів дій педагога в конкретних навчально-виховних ситуаціях.

Навчання – це активна пізнавальна діяльність, в процесі якої студент під керівництвом педагога оволодіває професійними знаннями, вміннями та навичками, формує педагогічний світогляд, активну професійну позицію та творчий стиль діяльності, розвиваючи пізнавальні сили й спеціальні здібності [5, с. 13]; спосіб організації освітнього процесу. Навчання є найнадійнішим шляхом здобування систематичної освіти. Ми погоджуємося з позицією В.Л. Ортинського, що в основі будь-якого виду чи типу навчання закладено систему «викладання – учіння» [3, с. 115], звідси кожен з цих видів діяльності має свій зміст.

Викладання у загальному розумінні – (розповідаю, викладаю знання) – організація і керування з боку педагога пізнавальною діяльністю студентів, у результаті чого викладач сприяє їх розвитку і вихованню. Викладання – діяльність науково-педагогічних працівників, яка має вияв у: 1) передаванні інформації; 2) організації навчально-пізнавальної діяльності студентів; 3) наданні допомоги в разі труднощів у процесі навчання; 4) стимулюванні інтересу, самостійності й творчості студентів; 5) оцінці навчальних досягнень студентів [3, с. 115].

Мета викладання – організація ефективного навчання кожного студента в

процесі передавання інформації, контролю й оцінки її засвоєння, а також взаємодія зі студентами й організація спільної і самостійної діяльності.

Учіння – діяльність студента, що складається з:

- засвоєння, закріплення і застосування знань, навичок і вмінь, а також досвідом здійснення способів відкриття цих знань;

- самостимулювання до пошуку, розв'язання навчальних завдань, самооцінки навчальних досягнень на основі чого здобуває індивідуальний досвід пізнання, вміння самостійно оперувати ЗУН;

- усвідомлення особистісного змісту і соціальної значущості культурних цінностей і людського досвіду, процесів і явищ навколишньої дійсності, що є запорукою збагачення власного досвіду у системі взаємодії «викладач-студент» [3, с. 115].

Мета учіння – пізнання, збирання й опрацювання інформації про навколишній світ. Результати учіння мають вияв через ЗУН, систему відносин і загальний розвиток студента.

Навчальна діяльність містить: 1) оволодіння системами знань та оперування ними; 2) оволодіння системами узагальнених і часткових дій, прийомами навчальної роботи, способами їхнього перенесення й перебудови – навичками, вміннями; 3) розвиток мотивів навчання, становлення мотивації і змісту; 4) оволодіння способами керувати своєю навчальною діяльністю і своїми психічними процесами (волею, емоціями тощо) [3, с. 115]. З погляду педагогічної практики навчання – це процес здобуття освіти. Але воно дає не лише освіту, але й ключ до самоосвіти.

Освіта – процес і результат оволодіння надбаннями людської культури як передумови активної соціальної діяльності; сукупність систематизованих ЗУН, здобутих індивідом самостійно, або в процесі навчання у спеціальних навчальних закладах [6, с. 167] і певного розвитку пізнавальних сил, поглядів, переконань, практичної підготовки – отриманих у результаті навчально-виховної роботи.

Знання – відображення об'єктивних характеристик дійсності у свідомості людини [6, с. 84]; провідний елемент освіти, що є результатом педагогічно спрямованого процесу засвоєння фактів, понять, законів науки в яких відображаються закономірності розвитку природи і суспільства, вони є основою будь-якої науки.

Навички – діяльність, що виконується студентом безпомилково і через багаторазове повторення автоматизується; це вироблені на основі вправ автоматизовані дії, що формуються повторенням і характеризуються

високою мірою засвоєння, не потребують регулювання та контролю. Навички є необхідними компонентами вмінь [6, с. 147].

Уміння – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань та навичок [6, с. 276-277]; це система прийомів, що забезпечують готовність і здібність людини свідомо і самостійно виконати роботу в нових умовах. Отже, уміння – це знання в дії і вони формуються на основі знань та раніше отриманих навичок.

При цьому важливо зазначити, що оволодіння ЗУН відбувається лише в процесі активної самостійної діяльності студентів, яка керується і направляється педагогом.

Принципи навчання – основні вихідні положення [6, с. 194] на яких будується теорія і практика навчання; це узагальнені вимоги до організації і здійснення навчального процесу; основні вихідні положення теорії навчання; теоретична основа практичної діяльності викладача і студентів; знання про суть, зміст, структуру навчання, його закони й закономірності, виражені у вигляді регулятивних норм педагогічної практики; способи досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей навчального процесу; рекомендації, що спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес [4, с. 117].

Правила навчання – регулятивні судження про конкретні дії педагога та студентів з метою реалізації вимог того чи іншого принципу.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладача та студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей [7, с. 105].

Приєм навчання – складова частина методу, окремі операції, розумові чи практичні дії педагога або студентів, які розривають чи доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає даний метод [6, с. 193].

Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу [7, с. 111], включають великий обсяг навчального обладнання, що використовується в системі пізнавальної діяльності.

Форма (від лат. вид, образ) – 1) зовнішній вигляд, зовнішній обрис; 2) структура будь-чого, система організації будь-чого [6, с. 286]. Форми організації навчання – це обмежена в часі і просторі взаємообумовлена діяльність викладача та студентів; це спеціально організована діяльність педагога та студентів, яка відбувається за встановленим порядком у певному режимі.

Функція (від лат. виконання, здійснення) – стійкий спосіб активної залежності речей, за

якого зміни одних об'єктів приводять до змін інших [6, с. 288]; обов'язок, коло діяльності, призначення, роль. У навчанні – освітня, виховна, розвивальна, що реалізуються у взаємозв'язку.

У цілому ж необхідно зазначити, що ефективність навчання визначається внутрішніми і зовнішніми критеріями. Як внутрішні критерії використовують успішність навчання й академічну успішність, а також якість знань і рівень напрацювання навичок і вмінь, рівень розвитку студента, рівень навченості. Академічну успішність студента визначають за ступенем збігу реальних і запланованих результатів навчальної діяльності. Академічну успішність фіксують відповідною кількістю балів. Успішність навчання – це також ефективність керування навчальним процесом, що забезпечує високі результати за умов мінімальних затрат [3, с. 116-117].

Процес засвоєння знань здійснюється поетапно відповідно до таких рівнів: розрізнення чи пізнання предмета (явища, події, факту); запам'ятовування й відтворення предмета, розуміння; застосування знань на практиці і перенесення знань у нові ситуації.

Якість знань оцінюють за такими показниками: повнота, системність, глибина, дієвість, міцність. Одним з основних показників перспектив розвитку студента є здатність до самостійного розв'язання навчальних завдань (близьких за принципом розв'язання у співпраці і за допомогою педагога).

Зовнішніми критеріями ефективності процесу навчання вважають: 1) ступінь адаптації випускника до соціального життя і професійної діяльності; 2) темпи зростання процесу самоосвіти як пролонгований ефект навчання; 3) рівень освіченості чи професійної майстерності; 4) готовність підвищувати рівень освіти [3, с. 117].

Підсумовуючи вищезазначене необхідно вказати, що освітньо-професійна діяльність педагога має базуватися на зазначених у статті дидактичних основах. Будь-які дії педагога завжди мають певні наслідки: раціонально організоване викладання сприяє учінню, в результаті якого студент, отримуючи знання й уміння, формує в собі переконання, установки, світогляд, власну систему цінностей. Тому учіння, організоване педагогом, призводить до змін в особистості студента. При цьому відзначаємо головну продуктивну тенденцію сучасного стану розвитку освіти – утвердження в педагогіці (складовою якої є дидактика) гуманізму, партнерства, самореалізації та співробітництва, які є методологічно значимими для теорії й практики навчання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар В.І. Дидактика / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
2. Лозова В.І. Стратегічні питання сучасної дидактики // Розвиток педагогічних і психологічних наук в Україні. / В.І. Лозова. – Харків, 2002. – Ч.1.
3. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник (для студ. вищих навч. закл.) / В.Л.Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Педагогіка вищої школи / [В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, І.С. Волошук та ін.]; За ред. В.Г. Кременя, В.П. Андрущенка, В.І. Лугового. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 256 с.
5. Процесс обучения в высшей школе: учебное пособие / Л.В. Кондрашова. – Кривой Рог: КГПУ, И.В.И., 2000. – 170 с.

6. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В. Радула. – К.: «ЕксОБ», 2004. – 304 с.

7. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / М.М. Фіцула. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с.

8. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник / В.В. Ягупов. – К., 2003.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дубінка Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.